

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 331.101.262 (100.477)

Т. В. Дядик,
І. Л. Загребельна,
К. М. Близнюк

ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ ТА В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті розглянуто загальні тенденції факторів формування трудових ресурсів: демографічна ситуація на міжнародному рівні та в Україні, міграційний, соціальний, економічний рух. Здійснено оцінку основних показників розвитку ринку праці, зокрема зайнятості та безробіття, забезпеченості та руху трудових ресурсів у підприємствах, досліджено динаміку заробітної плати в Україні та розвинутих країнах світу.*

***Ключові слова:** населення, трудові ресурси, демографічна ситуація, міграція, ринок праці, зайнятість, безробіття, заробітна плата.*

***Summary.** In the article general tendencies of factors of formation of labor resources are considered: demographic situation at the international level and in Ukraine, migration, social, economic movement. The main indicators of the labor market development, including employment and unemployment, security and labor movement in enterprises, their movement, the dynamics of wages in Ukraine and developed countries of the world are researched.*

***Key words:** population, labor resources, demographic situation, migration, labor market, employment, unemployment, wages.*

Постановка проблеми. Забезпечення ефективною політикою використання трудових ресурсів є одним із основних питань, які необхідно розглядати у плані соціально-економічного розвитку держави. Трудові ресурси перебувають в залежності від процесів, що стосуються усього населення, тому найголовнішим явищем, що характеризує забезпеченість країни населенням і, відповідно, трудовими ресурсами, є демографічний стан. Міжнародна демографічна ситуація, зокрема швидке зростання населення світу, впливає безпосередньо на життя окремих держав та міжнародні відносини в цілому. Важливість і значимість демографічної проблеми визнана всіма країнами, а стабілізація чисельності населення в світі — одна з важливих умов переходу до сталого еколого-економічного та політичного розвитку.

У міжнародному науковому співтоваристві існує чітке розуміння того, що у зв'язку з ростом населення Землі необхідним є суттєве зростання світового виробництва сільськогосподарської продукції, що неможливо без застосування ге-

нетично модифікованих рослин, створення яких багаторазово прискорює процес селекції культурних рослин, збільшує врожайність, здешевлює продукти харчування, а також дозволяє отримати рослини з такими властивостями, які не можуть бути отримані традиційними методами.

На противагу світовій тенденції, для України вже десятки років є притаманний процес абсолютного скорочення населення (така ситуація характерна і для більшості країн Європи), міграції робочої сили, зниження показників моральності суспільства. Суттєве скорочення чисельності зайнятого населення у всіх галузях народного господарства викликано не тільки скороченням виробництва, а й скороченням загальної чисельності населення, пошуком кращих умов праці та заробітків за кордоном, безповоротною міграцією населення у зв'язку із військово-політичною ситуацією тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних і практичних проблем формування і використання населення, трудових ресурсів присвячено низку наукових робіт, зокрема,

© Т. В. Дядик, І. Л. Загребельна, К. М. Близнюк, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Дядик Т. В. Формування і використання трудових ресурсів на міжнародному рівні та в Україні / Т. В. Дядик, І. Л. Загребельна, К. М. Близнюк // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 1 (41). — С. 9–15.

References (APA):

Diadyk, T. V., Zahrebelna, I. L., Blyzniuk, K. M. (2018). *Formuvannia i vykorystannia trudovykh resursiv na mizhnarodnomu rivni ta v Ukraini* [Formation and use of labor resources at international level and Ukraine national economy and its management]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (41), 9–15 (in Ukr.).

В. В. Адамчука, І. В. Багрової, О. А. Богуцького, З. С. Варналія, О. А. Грішнєвої, В. М. Горбунова, В. С. Дієспєрова, Г. А. Дмитренка, М. І. Долішнього, Т. В. Дядик, С. М. Злупка, Е. М. Лібанової, Н. Л. Копача, І. О. Курило, І. Л. Петрової, Т. Б. Токарського та ін.

Швидкоплинність сприятливих демографічних тенденцій у нашій країні, на протипагу розвитку європейським державам, породжує питання, по-перше, щодо сталості платформи, на якій базується демографічна безпека і, по-друге, щодо спрямованості цієї динаміки у благополучні періоди за окремими внутрішніми складовими: віковими та іншими соціально-демографічними групами, територіальними одиницями тощо [5, с. 67].

З проголошенням незалежності України її громадяни отримали значно ширші можливості для виїзду за межі країни. Одночасно з тим у суспільстві відбувалися зміни у економіці, що призвели до скорочення чисельності робочої сили та зниження доходів населення. Це, зокрема: структурна перебудова економіки, відхід від радянських методів господарювання, конверсія оборонного комплексу, банкрутство та ліквідація багатьох підприємств промисловості, затримки з виплатою заробітної плати, зростання безробіття, недостатня соціальна захищеність, невпевненість у майбутньому, відсутність перспектив професійного зростання [4, с. 278].

Мета дослідження — проаналізувати тенденції у видах руху населення, зокрема демографічної проблеми в Україні та світі; дати оцінку основним показникам розвитку ринку праці, зокрема зайнятості та безробіття, забезпеченості та руху трудових ресурсів у підприємствах; дослідити динаміку основного показника забезпечення відтворення трудових ресурсів — заробітної плати порівняно з іншими країнами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природний рух населення в будь-якій країні світу розвивається під впливом соціальних, економічних, політичних процесів тощо. У свою чергу, демографічна ситуація впливає на рух усіх інших суспільних процесів, які відбуваються всередині держави. Зрозуміло, що економіка країн не може існувати без населення, а населення не може існувати поза економікою.

Як свідчить міжнародна статистика, за останні 5 років перші місця у рейтингу за чисельністю населення традиційно займають Китай, Індія та США, приріст населення у 2017 р. проти 2013 р. найбільший був у Індії — 4,8 %, в Китаї — майже 2 %, в США — майже 3 %. Майже рівними за розмірами населення є Мексика та Японія — 129 та 126 млн. осіб відповідно, проте чисельність населення Японії зменшилась на 0,8 %. Зі 195 країн світу Україна за чисельністю населення у 2017 р. займає 31 місце (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та рейтинг чисельності населення деяких країн світу, 2013–2017 рр., млн. осіб (розраховано за даними [6])

№ з/п	Країни	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2013 р., %
1	Китай	1357	1364	1371	1378	1383	101,9
2	Індія	1278	1293	1309	1324	1339	104,8
3	США	316	318	320	323	325	102,8
4	Індонезія	252	255	258	261	263	104,4
5	Бразилія	202	204	205	207	209	103,5
6	Пакистан	181	185	189	193	197	108,8
7	Нігерія	171	176	181	185	190	111,1
8	Бангладеш	157	159	161	162	164	104,5
9	РФ	143	143	144	144	144	100,7
10	Мексика	122	124	125	127	129	105,7
11	Японія	127	127	127	126	126	99,2
...							
31	Україна	45,4	45,2	45,1	45,0	44,7	98,5

Спостереження і дослідження результатів природного руху населення України має велике значення для знаходження шляхів вирішення не тільки проблеми поліпшення рівня і якості життя, а й можливості формування власного майбутнього. Це змушує державу збільшувати доходи населення, створювати рівні умови для здобуття освіти і працевлаштування, підвищувати рівень медичного обслуговування тощо. Протягом 2013–

2017 рр. постійне населення України скоротилось на 2957 800 осіб, тобто на 6,6 % (рис. 1).

Основними причинами депопуляції в Україні є: низький рівень народжуваності внаслідок низьких доходів населення та безробіття, високого рівня розлучень та переривання вагітності; старіння населення, високий рівень смертності через складну екологічну ситуацію, наслідки Чорнобильської трагедії тощо.

За 2012–2016 рр. природне скорочення населення України зростало і станом на 2016 р.

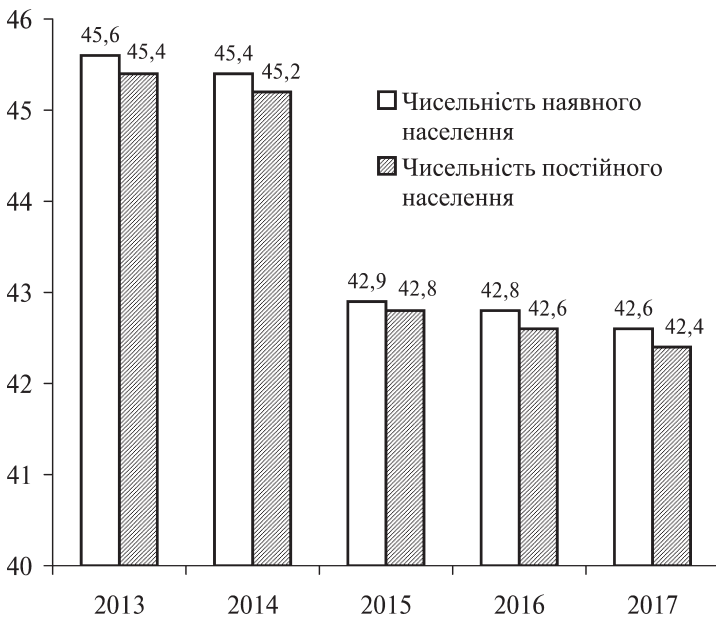

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного та постійного населення України, станом на 01.01, 2013–2017 рр., млн. осіб (побудовано за даними [1])

становило 186 594 осіб. За проаналізовані п'ять років чисельність живонароджених скоротилась на 123 668 осіб, а кількість померлих — на 79 508 осіб. Негативні соціально-економічні та військово-політичні впливи останніх років підтримують негативну тенденцію депопуляції в Україні (рис. 2).

За останній, 2017-й, рік міграційний рух населення становив 442,28 тис. осіб прибулих та 430,2 тис. осіб вибулих, враховуючи і зовнішню, і внутрішню міграцію. Останніми роками простежується переважання прибулих над вибулими, тобто позитивне сальдо міграції, особливо великим воно було в 2014 р. — 22,5 тис. осіб. Проте, незважаючи на весь позитив, очевидно, що ці показники є заниженими, в першу чергу за рахунок нелегальних мігрантів та тих, що не реєструються в офіційних міграційних органах України (табл. 2).

Динаміка основних показників ринку праці в Україні також підтверджує не-

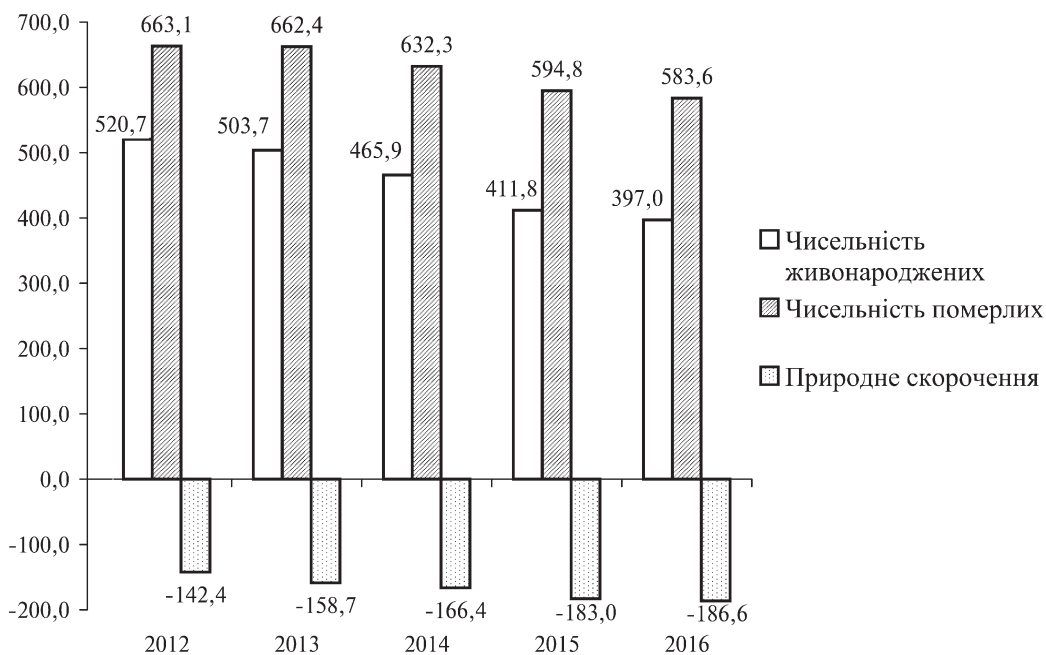

Рис. 2. Динаміка народжуваності, смертності та природного скорочення населення України, 2012–2016 рр. (побудовано за даними [1])

Таблиця 2

Динаміка міграційних потоків в Україні, 2013–2017 рр., осіб (розраховано за даними [1])

Роки	Кількість прибулих в Україну	Кількість вибулих з України	Сальдо міграції
2013	675 942	644 029	31 913
2014	542 506	519 914	22 592
2015	533 278	519 045	142
2016	256 808	246 188	10 620
2017	442 287	430 290	11 997
2017 до 2013, %	65,4	66,8	37,6

гати́вні тенденції використання трудових ресурсів. Чисельність економічно активного населення України у 2017 р. складала 17 854 тис. осіб (62 % від

загальної чисельності). Цей показник менший від рівня 2013 р. на 2 970 тис. осіб та 2,9 відсоткових пункти відповідно (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка основних показників ринку праці в Україні, 2013–2017 рр.¹

Роки	Економічно активне населення у віці 15–70 років		у тому числі			
			зайняте населення		безробітне населення	
	у сер., тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у віці 15–70 років		у віці 15–70 років	
			у сер., тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у сер., тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2013	20 824,6	64,9	19 314,2	60,2	1 510,4	7,3
2014	19 920,9	62,4	18 073,3	56,6	1 847,6	9,3
2015	18 097,9	62,4	16 443,2	56,7	1 654,7	9,1
2016	17 955,1	62,2	16 276,9	56,3	1 678,2	9,3
2017	17 854,4	62,0	16 156,4	56,1	1 698,0	9,5
2017 до 2013, +,-	-2 970,2	-2,9	-3 157,8	-4,1	187,6	2,2

¹ Дані за 2010–2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015–2017 роки — також без тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Щодо зайнятості населення, то у 2017 р. в Україні було зайнято 16 156 тис. осіб, що на 3 157,8 тис. осіб менше, ніж у 2013 р. та майже на 4,1 відсоткових пункти менше у структурі економічно-активного населення. На жаль, вже традиційним стало зростання безробіття — чисельність економічно-активних безробітних (тих, хто шукають роботу або намагаються створити власну справу та готові приступити до роботи у най-

ближчі 2 тижні) зростає за досліджуваний період на 187,6 тис. осіб (на 2,2 в. п. у % до економічно-активного населення).

Показники, що характеризують ринок праці підприємств, також мають негативну динаміку — середньооблікова чисельність штатних працівників зменшилась на 2 041 тис. осіб, коефіцієнти за прийомом та вибуттям майже рівні — в межах 30 % (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка забезпеченості, руху трудових ресурсів та заробітної плати в Україні, 2013–2017 рр.¹

Роки	Середньо-облікова кількість штатних працівників ² , тис. осіб	Коефіцієнт обороту робочої сили ²		Середньомісячна заробітна плата ²		
		за прийомом	за звільненням	номінальна		реальна
		у % до середньооблікової кількості штатних працівників	гривень	у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб ³	у % до попереднього року	
2013	9 720	26,6	30,3	3 282	269,5	108,2
2014	8 959	22,8	30,3	3 480	285,7	93,5
2015	8 065	24,0	30,2	4 195	304,4	79,8
2016	7 868	26,1	29,2	5 183	323,9	109,0
2017	7 679	30,5	31,8	7 104	403,2	119,1
2017 до 2013, +,-	-2 041,00	3,90	1,50	3 822,00	133,70	10,90

¹ Дані за 2010–2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015–2017 роки — також без тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Дані наведено за юридичними особами та відокремленими підрозділами юридичних осіб із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

³ Показник розраховано до розміру прожиткового мінімуму, що діяв у грудні відповідного року

Номинальна заробітна плата зросла майже вдвічі за 2013–2017 рр., проте реальна заробітна плата у 2014–2015 рр. була менше ніж у попередні роки, а у 2017 р. проти 2016 р. — зросла усього на 19,1 % — як наслідок, зниження доходів та матеріального добробуту населення. Заробітна плата є основним засобом задоволення особистих потреб працівників, а також стимулом розвитку суспільного виробництва і підвищення продуктивності праці.

На сьогоднішній день в Україні економічна необґрунтованість заробітної плати та недосконалість трудових відносин є причиною соціально-економічного напруження, а розмір заробітної плати не покриває витрати на повноцінне відтворення трудових ресурсів. За даними Державної служби статистики, динаміка заробітної плати в Україні за останні п'ять років має позитивну динаміку (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні, 2013–2017 рр., грн (розраховано на основі [1])

Вид діяльності	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2013 р., %
Усього	3282	3480	4195	5183	7104	216,5
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2344	2556	3309	4195	6057	258,4
Промисловість	3774	3988	4789	5902	7631	202,2
Будівництво	2727	2860	3551	4731	6251	229,2
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3049	3439	4692	5808	7631	250,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3582	3768	4653	5810	7688	214,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	2195	2261	2786	3505	4988	227,2
Інформація та телекомунікації	4659	5176	7111	9530	12018	258,0
Фінансова та страхова діяльність	6326	7020	8603	10227	12865	203,4
Операції з нерухомим майном	2786	3090	3659	4804	5947	213,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	4505	5290	6736	8060	10039	222,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2546	2601	3114	3995	5578	219,1
Державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування	3719	3817	4381	5953	9372	252,0
Освіта	2696	2745	3132	3769	5857	217,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2351	2441	2829	3400	4977	211,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3343	3626	4134	4844	6608	197,7
Надання інших видів послуг	2738	3361	3634	4615	6536	238,7

За останні п'ять років розмір заробітної плати у гривневому вимірнику збільшувався, але варто враховувати, що курс долара за цей період виріс майже в 4 рази. Таким чином, у 2013 р. середньомісячна заробітна плата становила близько 400 дол. США, а вже у 2017 році — лише 256 дол. США. Як свідчать дані Державної служби статистики України, середня заробітна плата в Україні на початок 2018 р. становила 7711 грн., що в 2,4 рази більше законодавчо установлені мінімальної заробітної плати. Найвища заробітна плата в Київській області, що становить в середньому 8145 грн. [3], а найменша — в Тернопільській — 5865 грн. [4].

У країнах Євросоюзу та США упродовж останнього десятиліття відбулося підвищення розміру мінімальних заробітних плат. Що стосується України, то завдяки дворазовому підви-

щенню з 1 січня 2017 р. урядом рівня мінімальної заробітної плати порівняно з 1 січня 2008 р. вона зросла, в еквіваленті євровалюти, майже на третину [5] (рис. 3).

Мінімальна заробітна плата в Україні є мізерною порівняно з провідними країнами світу, і попри обіцянки уряду щодо збільшення середньої зарплати до кінця 2018 р. до 10 тис. грн. [2], при такому ж курсі та цінах, як сьогодні, вона все одно не забезпечить Україні подолання бідності. Головною проблемою, на наш погляд, є не тільки підвищення розміру заробітної плати, а й відсутність дієвої державної політики щодо її диференціації. Заробітна плата за однакову працю має бути рівною, а співвідношення мінімальної та максимальної заробітної плати в країні повинно жорстко регламентуватися законами та контролюватися відповідними державними органами.

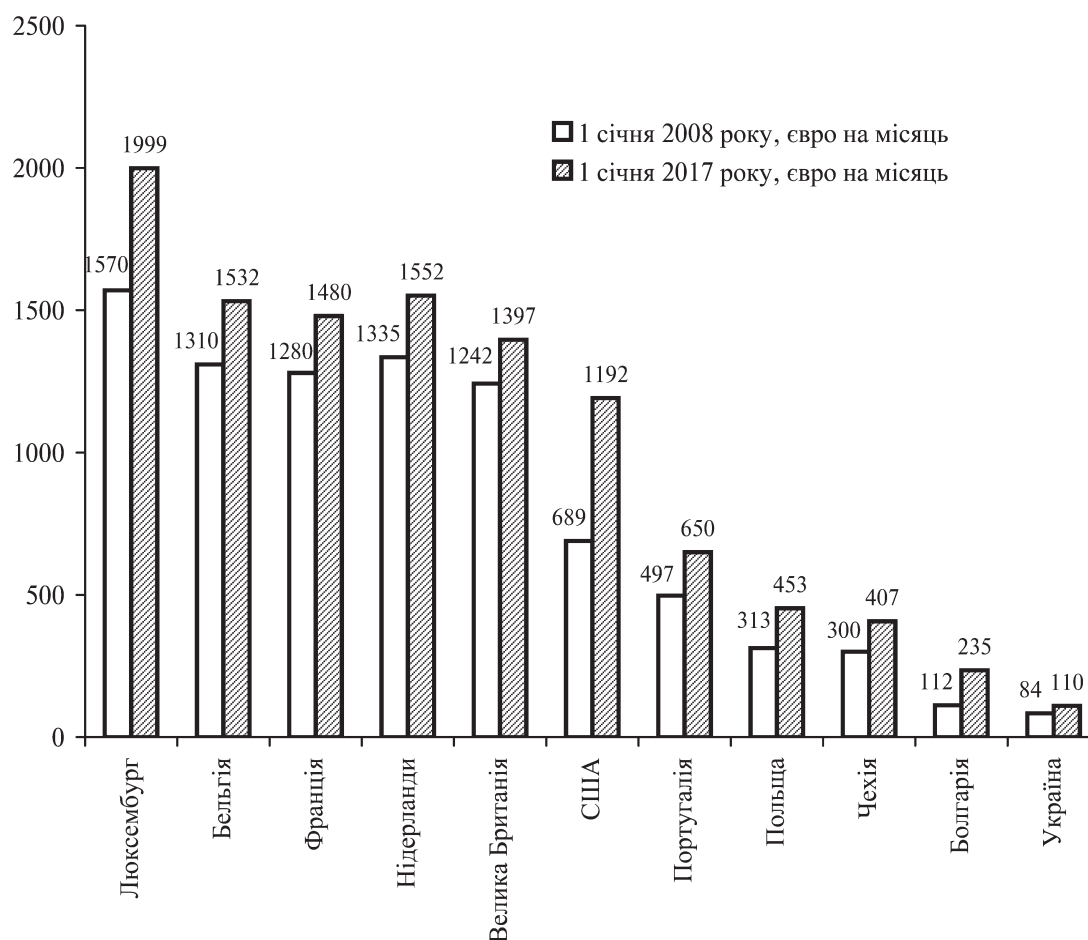

Рис. 3. Зміна рівнів мінімальних заробітних плат в Україні, США та країнах ЄС (побудовано на основі [3])

Висновки. Таким чином, на теперішній час Україна переживає демографічну кризу, яка пов'язана не стільки з рівнем та якістю життя, скільки з негативним впливом соціальних, економічних та військово-політичних процесів на життя населення. Лише поетапне вирішення нагальних проблем призведе до кращих змін в цій ситуації.

Політика держави повинна має спрямована на забезпечення демографічної безпеки — такого стану демографічних процесів, яких достатньо для відтворення населення і забезпечення людськими ресурсами геополітичних інтересів держави. Ключовими на часі є концептуальні підходи до покращення здоров'я населення в демографічному аспекті у нових політико-економічних умовах, які повинні базуватися на синергетичній основі глобальних процесів, що передбачає здійснення системної політики та реформ щодо вказаної проблеми на національному, регіональному і глобальному рівнях.

Гідний і достатній рівень оплати праці, зростання купівельної спроможності населення, забезпечення економічних, соціальних пільг і гарантій, без сумніву, створять сприятливі передумови для подолання кризових явищ у демографічній ситуації та на ринку праці, що домінують у нашій державі.

Література

1. Демографічна та соціальна статистика [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. До кінця 2018 року середня зарплата зросте до 10 тис. грн. — Гройсман [Електронний ресурс] // ПРЯМИЙ : телеканал, 11 грудня, 2017. — Режим доступу : <https://prm.ua/kintsya-2018-roku-serednya-zarplata-zroste-10-tis-grn-groysman>.
3. Євростат [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_cost_structural_statistics_-_changes.
4. Коржик О. М. Трудова міграція в Україні: соціально-економічні аспекти та наслідки / О. М. Коржик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. — 2007. — № 1. — С. 278–282.
5. Курило І. О. Народжуваність та материнство в Україні: регіональний аспект / І. О. Курило // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 1. — С. 65–79.
6. Мировой атлас данных. Численность населения [Электронный ресурс]. — Режим доступу : <http://knoema.com/atlas/topics/Demographics/Population/Population>.

References

1. State Statistics Service of Ukraine (2018). *Demographic and social statistics* [Demographic and social statistics]. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 07 May 2018).
2. *Do kintsia 2018 roku serednia zarplata zroste do 10*

tys. hrn. — Hroisman [By the end of 2018, the average salary will increase to 10 thousand UAH]. Available at : <https://prm.ua/kintsya-2018-roku-serednya-zarplata-zroste-10-tis-grn-groysman>. (Accessed 07 May 2018).

3. *Ievrostat* [Eurostat]. Available at : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_cost_structural_statistics_-_changes. (Accessed 07 May 2018).

4. Korzhyk O. M. (2007). *Trudova mihratsiia v Ukraini: sotsialno-ekonomichni aspekty ta naslidky* [Labor Migration in Ukraine: Socio-Economic Aspects and Implications].

Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 1, 278–282.

5. Kurylo I. O. (2016). *Narodzhuvanist ta materynstvo v Ukraini: rehionalnyi aspekt* [Fertility and maternity in Ukraine: a regional aspect]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1, 65–79.

6. *Mirovoy atlas dannykh. Chislennost' naseleniya* [World Atlas of Data. Population size]. Available at : <http://knoema.com/atlas/topics/Demographics/Population/Population>. (Accessed 07 May 2018).